

بسمه تعالی

طراحی مفهومی مدل استخراج ویژگیهای نهادی سپاه پاسداران انقلاب اسلامی

دکتر محمد جواد ایروانی^۱

شهریورماه ۱۳۹۱

مقدمه

پیروزی شکوهمند انقلاب اسلامی در سال ۱۳۵۷ که محصول رهبری حضرت امام خمینی (ره) در همراستاسازی نقش، خواست و نیاز مردم در چارچوب نظام ارزشی اسلام بود موجب ایجاد چالش جدی در نظریه‌های رایج در خصوص سیاست و مدیریت - به‌ویژه مدیریت عمومی و راهبردی - گردید. امواج پدید آمده از انقلاب تأثیر خود را در کرانه‌های دوردست جهان به ویژه جهان اسلام نمودار کرده و می‌کند. از همه مهمتر آثار شگفت‌انگیز آن در ابعاد درونی کشور بود. از منظر مدیریتی، معماری کلان نظام دستخوش یک تحول جدی و اساسی گردید به گونه‌ای که در ماهیت و رفتار سیستم تغییرات اساسی پدید آمد. نظامی که در معماری کلان آن و در رأس آن بزرگترین شرط احراز منصب عالی حکومت تنها وراثت و تعلق به یک خانواده و فرزند ارشد ذکور صاحب منصب قبلی (شاه) بود، به گونه‌ای تغییر یافت که سخت‌ترین شرایط احراز برای عالی‌ترین فرد حکومت طراحی شد به همین مرحله نیز اکتفا نگردید و رکنی ساختاری مرکب از جمعی از خبرگان مورد وثوق مردم برای تضمین استمرار این شرایط احراز و کشف فرد واجد این شرایط طراحی شد.

نظام کنترلی شرایط احراز در سطوح مختلف حاکمیتی به وجود آمد، شورای نگهبان در این عرصه نقش جدی یافت و ضمن کنترل قوانین و مقررات برای عدم مغایرت با قانون اساسی و شرع مقدس، در خصوص شرایط اولیه احراز که شرایط حداقلی برگزیدگان مردم بود نقش اساسی یافت.

انقلاب از منظر مدیریتی در ساختار کلان به سرعت به ثمر نشست و جهان‌بینی و باورهای

^۱ - عضو هیئت عملی، استاد دانشگاه و عضو مجمع تشخیص مصلحت نظام

عمیق دینی مردم در ساختارهای کلان مورد ملاحظه جدی قرار گرفت. در نظام اداری و لایه میانی و عملیاتی ساختارها به دو دسته اصلی تقسیم شدند. اول سازمانهای باقی مانده از رژیم قبلی؛ این سازمانها به طور عمده عهده‌دار امور جاری بودند و در قالب وزارتخانه‌ها و سازمانها شکل یافته بودند، انقلاب به منظور سرعت بخشیدن به مسیر تحقق اهداف خود نیازمند نظامها و ساختارهایی بود که مبتنی بر باورها و اندیشه‌های انقلاب شکل گرفته باشند، **معمار کبیر** انقلاب در این راستا اقدام به **نهادسازی کرد و سپاه به عنوان بارزترین نماد این حرکت انقلابی در بعد مدیریتی و ساختاری شکل گرفت.** سپاه در منظر خلف صالح حضرت امام(ره) نیز «یک عضو اصلی انقلاب که از خود این سرزمین روییده و هسته‌ای آن در سرزمین انقلاب شکل گرفته و از جایی دیگر در این سرزمین غرس نشده است و ذره ذره وجودش با ذره ذره سرزمین انقلاب خویشاوندی دارد شناخته می‌شود.» [۱] و بقاء سلامت او [سپاه] و سلامت نظام ارتباط نزدیکی دارد. یعنی اگر این نیرو سالم و قوی بماند - به حسب موازین عادی - نگرانی‌ای در مورد انقلاب و سلامت و بقای آن باقی نخواهد ماند. [۲]

این موجودیت شریف دارای ویژگیهای بارزی بوده و هست که در عمل کارآمدی بسیار بالایی به آن داده است. در این مقاله سعی داریم راههای حصول به آن ویژگی‌ها و طراحی ابزاری برای سنجش مستمر آنها را مورد توجه قرار دهیم.

نهاد و ویژگیهای نهادی

مروری بر نظریه‌های مختلف ابراز شده در خصوص نهاد و ویژگیهای آن این واقعیت را آشکار می‌سازد که نقطه محوری تمرکز اندیشمندان این حوزه بر حداکثرسازی انطباق الگوهای ساختاری با ویژگیهای فرهنگی و ایدئولوژیک است و هر یک این واقعیت را از منظر خود بازگو کرده‌اند.

نهاد ساختاری است انطباق‌پذیر با بعد ارزشی بسیار قوی که اعضای آن زندگی خود را متکی به آن دانسته و هرگونه تغییر در آن و یا از میان رفتن آن اثراتی بر روی اعضای نهاد و کل جامعه دارد [۳] در نگاه به نهاد و نظریه‌های نهادی، محیط فرهنگی و اجتماعی گسترده به

عنوان زمینه‌ای که سازمانها در آن ریشه دارند و رشد می‌کنند مورد تأکید بسیار است. [۴]
سازمانهایی می‌توانند نهاد تلقی شوند که با ارزش‌های ماورای ملزومات فنی و وظایف جاری
خود عجین شده باشند.

نگاه به تعاریف نهاد از منظر جامعه‌شناسان^۱ [۶] نشان می‌دهد که بر این مفهوم تأکید شده
که سازمان یک سیستم اجتماعی است و در انطباق با محیط پیرامونی خود و در تعامل با آن
تعریف می‌شود، یک سیستم اجتماعی تحت تأثیر عواملی نظیر ارزش‌ها، تاریخچه و فرهنگ قرار
می‌گیرد و در شمار پیچیده‌ترین سیستم‌های شناخته شده قرار می‌گیرند واحد تشکیل‌دهنده
این گونه سیستم‌ها انسان نیست بلکه نقشی است که انسان در سیستم اجتماعی بازی
می‌کند [۶] البته باید توجه کرد که در اینجا مقصود نیتی است که افراد از ایفای نقش خود
دارند. در یک سازمان بوروکراتیک افراد در سازمان کار می‌کنند تا منافع خود را حداکثری‌سازی
کنند اما در یک نهاد خدمت‌رسانی به مردم اساس است. [۸]

واژه‌ها در صورتی دارای تعریف واحدی خواهند بود که تا حد امکان بسیط و ساده باشند،
واژه‌های پیچیده که رایج دهنده مفاهیم چندگانه‌ای هستند معمولاً با یک تعریف معرفی
نمی‌شوند و بستگی به منظری که به آن نگریسته می‌شود توصیف می‌گردد. نهاد نیز از جمله
این واژه‌ها است که از منظر اقتصادی، سیاسی، اجتماعی، حقوقی و مدیریتی دارای تعاریف
متفاوتی است.

اگوست کنت جامعه‌شناس معروف وقتی صحبت از نهاد و مطالعات نهادی دارد به پویایی
جامعه‌شناسی نظر داشته است یعنی مطالعه یک اقدام با قرار دادن آن در کل موجودی که
متعلق به آن است البته مقدمه به دست آوردن درک صحیح از اجتماع با تحلیل اثباتی ساده‌ای
از چگونگی اندامهای جوامع گوناگون و وابستگیهای متقابل نهادهای اجتماعی معینی شروع
می‌شود. [۷]^۲

۱ - رجوع شود به نظرات اگوست کنت، دورکیم، پارسونز، اسپنسر و... که در کتاب «نهادگرایی و جهادسازی» چاپخانه
جهادسازی، ۱۳۷۷» تألیف نگارنده مقاله آمده است.

۲ - آرون، ریمون، مراحل اساسی اندیشه در جامعه‌شناسی، ترجمه باقر پرهام، انتشارات آموزش انقلاب اسلامی، ۱۳۶۴،
ص ۱۱۰.

ابه عبارت دیگر داشتن نگاه کل گرا و تجزیه گر مطرح است. هر چند در نگاه تجزیه گرا در خصوص تک تک اندام تشکیل دهنده جامعه، شناختی به دست می آید اما درک جامع از آنها مستلزم نگاه کل گرا مبتنی بر رویکرد تفکر سیستمی است [از نظر دورکیم نهادها محصول فعالیت مشترک و جمعی است.]^۱ [۷]

پارسونز نگاه ویژه ای به مفهوم نهاد دارد از منظر وی نهاد زمانی به وجود می آید که بین ذینفعان کلیدی انتظارات واحدی شکل بگیرد و این منشأ در ارزشهای مشترک بین آنها که جنبه هنجاری یافته است، دارد. البته توجه به این نکته ضروری است که می توان گفت از منظر وی نهادها هستند که استانداردهای هنجاری و الگوهای ارزشی را شکل می دهند و بر همین اساس که در دسته بندی خود از نهاد در رأس آنها نهادهای دینی و حقوقی را قرار می دهد که هنجارهای دینی و اجتماعی را تنظیم می کنند.^۲ [۴] افرادی مانند تورشتاین و بلن نیز به نوعی همین عقیده را دارند و بیان می کنند که نهادها مهر تأییدی بر ارزش و هنجارهای موجود می زنند.

توجه به تعاریف نهاد از منظر مدیریتی نشان می دهد، بارنارد معتقد است سازمانها اساساً سیستم های همکاری می باشند که فعالیت های افراد را در خود منسجم می کنند و نهاد نوعی همکاری آگاهانه، عمدی و هدفمند بین افراد است.

پارسونز معتقد است کلیه سیستم های اجتماعی در صورت پایداری چهار کارکرد اصلی را باید انجام دهند.

- انطباق

- نیل به هدف

- انسجام

- ثبات حقیقی: ایجاد و حفظ فرهنگ و ارزش های خاص سیستم.

از نظر سلزنیف فرایند نهادی شدن فرایند رشد ارگانیک است که در آن سازمانها با

۱ - همان مأخذ، ص ۴۸.

۲- W. Richard Scott, Institutions and Organizations, sage publications, ۱۹۹۵, p:۲۴۱.

تلاش‌های گروه‌های درونی و ارزش‌های جامعه بیرونی سازگار می‌شوند از نظر وی در نهاد، مدیریت متعهد با هویت و هدف مشخص و معین در خدمت تلاش فردی مشارکت‌کنندگان است و توانایی بالایی در پیوند دادن اعضای سازمان به مدیریت متعهد با مفهوم بالایی از هویت، هدف و تعهد دارد.^۱ [۶]

نظریه‌پردازان نهادگرایی جدید نیز به نوعی بر پیوند بین مفاهیم پایداری و نهادگرایی تأکید دارند از منظر آنان نهادگرایی در سطح سازمان درونی کردن فرهنگ و هنجارهای ناشی از آن است.^۲ [۹] [زنده یاد مرحوم دکتر میرزایی مفهوم Internalization را در سطح فردی برای درونی‌سازی فرهنگ و تبدیل یک هنجار به بعد هویتی و شخصیتی مطرح می‌کردند و مفهوم Institutionalism را برای درونی‌شدن یک فرهنگ در سطح سازمانی به کار می‌بردند].^۳ از نظر زوکر نهادی کردن فرایندی است که از آن طریق کنشگران، آنچه از نظر اجتماعی به عنوان یک واقعیت تعریف شده است را انتقال می‌دهند.^۴ [۴]

اگر سیستمی بتواند ویژگی‌های نهادی را در خود حداکثری سازد به ویژگی بسیار بارز به نام پایداری پویا^۵ دست می‌یابد - در این خصوص با عنایت به بیانات بسیار مهم مقام معظم رهبری مدظله‌العالی در نشست اخیر اعضای مجلس خبرگان و تبیین مفهوم ولایت مطلقه فقیه و کارکرد آن به تفصیل بحث خواهد شد - حال سؤال اساسی این است که ویژگی‌های نهاد چیست و چگونه می‌توان به آنها دست یافت؟

نگاهی واکاوانه به مفهوم نهاد

سؤال اساسی آن است که برای مفهوم نهاد که دربرگیرنده یک نیاز به علاوه یک ساختار و یک کارکرد می‌باشد آیا تعاریف ارائه شده کافی است؟

۱ - charls, perow, The complex Organizations, a critical Essay, New York, Raudom House, ۱۹۸۴, p: ۱۹۰.

۲ - اسکات، ریچارد، سازمانها، سیستم‌های عقلایی، طبیعی و باز ترجمه حسن میرزایی اهرنجانی و فلورا سلطانی، انتشارات دانشکده مدیریت دانشگاه تهران، ۱۳۷۴، ص ۲۰۱.

۳ - برای مطالعه بیشتر رجوع کنید به: ایروانی، محمدجواد، درآمدی بر نظریه نهادی، نشر سیاست، ۱۳۸۰، ص ۷۲.

۴- Richad s Scott, Institutions and Organizations, Sage pub, ۱۹۹۵, p: ۲۹.

۵ - Dynamic Sustainability.

واژه Institution که در انگلیسی برای مفهومی فراتر از سازمان انتخاب شده رسا است؟
مراجعه اجمالی به فرهنگ لغات نشان می‌دهد واژه نهاد با بار معنایی که دارد معادل Institution نیست بلکه می‌توان گفت این یک ساخت مفهومی است که برای بیان یک معنا استفاده شده است.

باید توجه کرد که ساخت‌ها^۱ نقش مهمی در پژوهش‌های مدیریتی دارند. ساخت مفهومی است که به صورت ارادی و آگاهانه برای هدف علمی خاص ابداع یا انتخاب شده است.^۲ ساخت نامناسب می‌تواند کنجکاوی پژوهشگران را محدود ساخته و موجب شکل گرفتن نامناسب نظریه‌ها شود هنگامی که ساخت ابزاری ساختار یافته را برای جمع‌آوری و طبقه‌بندی اطلاعات فراهم می‌کند سودمند است ولی هنگامی که به دلیل ناسازگاری برخی پدیده‌ها با آن، توجه ما را از آنها منحرف می‌گرداند، بازدارنده است.^۳

در خصوص واژه نهاد نیز همین بحث قابل طرح است. نهاد و نهادگرایی و مصادیق آن از منظر اغلب نظریه‌پردازان غربی^۴ به گونه‌ای خاص مطرح است که دو ویژگی اصلی آن تعاریف در اینجا مدنظر است.

(۱) برخی از آنها نهاد دین را حتی جزء نهادهای اولیه نیز نمی‌دانند.

(۲) برخی نیز نهاد دین، خانواده، حکومت و اقتصاد را جزء نهادهای اولیه برمی‌شمرند.

پیروی محض از نظریه‌پردازان غربی ممکن است ما را نیز به این وادی بکشاند. باید توجه کرد اولاً نظریه‌پردازان غربی نهادهای اولیه را در عرض هم مطرح می‌کنند. یعنی نهادهای خانواده، حکومت، اقتصاد و دین، در عرض هم مطرح هستند و تعاملاتی بین آنها وجود دارد و البته این انسان است که علت اصلی است و نهادها معلول هستند، از منظر آنان اگر چه نهادهای بزرگ مانند زبان، دولت، کلیسا، قوانین و آداب مالکیت و خانواده، مستقل و غیروابسته به نظر

۱ - Constructs

۲ - رضائیان، علی. نقش ساختها در پژوهشهای مدیریتی، فصلنامه کمال مدیریت، دانشگاه شهید بهشتی، سال دوم، شماره ۳ و ۲، تابستان و پاییز ۱۳۸۲، ص ۶.

۳ - همان مأخذ، ص ۱۲.

۴ - برای مطالعه تفصیلی به کتاب «درآمدی بر نظریه نهادی» تألیف محمدجواد ایروانی، ص ۱۹ تا ۴۰ و ص ۸۹ الی ۹۴ مراجعه فرمایید.

می‌آیند اما توسعه و بنای آنها در گرو کنش متقابل بین افراد است.^۱

این بدان معنا است که از منظر نظریه‌پردازان حوزه نهادگرایی در رویکرد غربی حتی نهاد دین نیز، نهادی است ساخته و پرداخته تعاملات بشری.

به نظر نگارنده مفهوم نهادگرایی در منظومه نظری انقلاب اسلامی - که خود نهادی است برآمده از ابرنهاد دین - دارای وجوه مایز جدی با مفهوم نهادگرایی در رویکرد غربی به آن است. اولاً دین و مکتب جهان شمول اسلام بر طریق اهل بیت علیهم السلام یک فرانهاد است که سایر نهادهای نخستین یعنی خانواده - حکومت و اقتصاد بر طریق و تحت‌الشعاع آموزه‌های آن می‌باشند. یعنی مکتب اسلام از نظر شیعه نظامی جامع و فراگیر بوده و احکامی در حوزه‌های خانواده - حکومت و اقتصاد دارد و جهانشمول است. در نهایت به طریق اولی تعریف نهادهای ثانویه نیز متأثر از نهادهای نخستین که بنوبه خود از فرانهاد دین ناشی می‌شود می‌گردد. پس می‌توان گفت نهاد دین در طول سایر نهادهای اولیه قرار دارد و به عنوان یک ابرنهاد بر سایر نهادها به ویژه نهادهای اولیه اثرگذار است.

از این منظر اگر نهاد را مجموعه‌ای از یک نیاز و ضرورت بدانیم که ساختار و کارکرد مشخصی دارد، آنگاه تعریف جامعی مطرح شده است که تأثیرپذیری آنها از فرانهاد دین منظور شده است که ویژگی اساسی آن کارکرد، توانایی حفظ و گسترش ارزش‌های برآمده از فرانهاد دین است. بعبارت دیگر پایداری پویا برای نهاد و فرانهاد را به وجود می‌آورد.

این رویکرد به ما نشان می‌دهد ساخت Institution که معادل نهاد گرفته شده، نمی‌تواند بار معنایی موردنظر را تأمین نماید و به دلیل ناسازگاری با مصادیق فوق‌الذکر توجه محققان را منحرف کرده و بازدارنده است.

مدل مفهوم پیشنهادی برای استخراج ویژگیهای نهادی

در یک نگاه منطقی به مآخذ، دستیابی به ویژگیهای نهادی سه محور اساسی می‌تواند مورد توجه باشد:

۱ - W. Richard, Scott, Institution and Organization, London New Delhi, Sage Publications, ۱۹۹۵, p:۶.

اول) ویژگیهای نهادی بیان شده در مکتب مترقی اهل بیت(ع)

از آنجا که حضرت امام(ره) و مقام معظم رهبری مدظله‌العالی از مهمترین تبیین‌کنندگان مبانی دینی از منظر حکومتی هستند، این دو مرجع بسیار مهمی برای حصول به ویژگیهای نهادی از منظر دینی هستند، در سالهای شکل‌گیری انقلاب اسلامی و در برهه‌های مختلف این دو عالم بزرگوار بیانات و تقریرات ارزشمندی داشته‌اند که با مراجعه به آنها می‌توان ویژگیهای نهادی مدنظر آنها که طبعاً برآمده از نگاه ژرفاندیش و رویکرد حکومتی آنها بر مبنای مردم‌سالاری اسلامی است، را به دست آورد.

دوم) بررسی مبانی نظری: دست‌آوردهای بشری می‌تواند در صورت انطباق با اصول و ارزش‌های دینی مورد استفاده قرار گیرد بنابراین در این خصوص لازم است با استخراج ویژگیهای نهادی انطباق آنها با اصول و ارزش‌های اسلامی مورد بررسی قرار گیرد طبیعی است برای اینکار نیاز به شکل‌گیری یک گروه مطالعات تطبیقی است که اعضای آن مرکب از صاحب‌نظران حوزه و دانشگاه باید باشند.

سوم) مطالعه و سیر تطور یا تحول گذشته سپاه پاسداران و بررسی ویژگیهای سپاه در سه حوزه ساختاری، رفتاری و زمینه‌ای در روزهای اول شکل‌گیری و ایام دفاع مقدس؛ چرخه حیات سازمانها نشان می‌دهد که سازمانهایی که با اراده و نیت افراد خلاق و نوآور و با تعامل و همکاری بین آنها شکل گرفته است در روزهای اول دارای ویژگیهای خاصی است که به طور عمده عبارتند از:

- تقسیم نقش‌ها و وظایف براساس علاقه و مهارت افراد، علاوه بر اینکه ایجاد سلسله مراتب در این سازمانها براساس پذیرش عمومی است افرادی که بنا بر مقبولیت جایگاه برتری یافته‌اند نقش رئیس را ایفا نمی‌کنند، این افراد نقش مرشد و رهبر را دارند و به جای آنکه به افراد بگویند چه کار کنند به آنها کمک می‌کنند تا آنها خود را بشناسند و در صورت ایجاد شناخت بین آنها است که نوعی قرارداد روانشناختی پدید می‌آید که در ضمن آن، انتظارات طرفین به خوبی تأمین می‌شود.

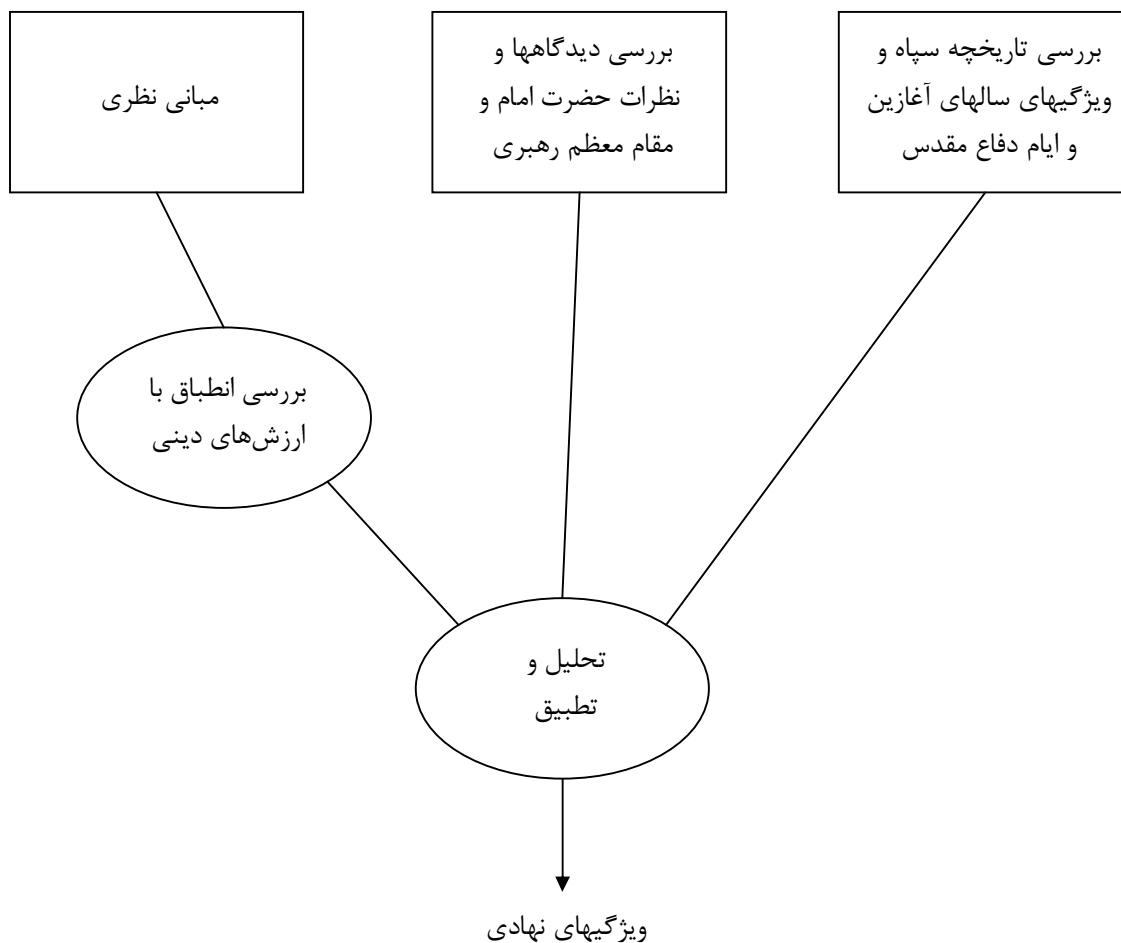
- سیستم تشویق و تنبیه توافقی است و هدف اساسی آن کمک به رشد و ارتقای افراد از طریق اصلاح مستمر است.

- خودکنترلی بر سیستم‌های کنترل بیرونی غلبه دارد. ضمن اینکه نافی آنها نیست.
- روابط آزاد دوسویه حاکم است.
- خلاقیت و نوآوری مبنای رشد سازمان است.
- و ...

مطالعه روزهای آغازین سپاه و همچنین ایام دفاع مقدس می‌تواند ویژگیهای متعددی را به دست دهد که می‌توان از آنها به ویژگیهای نهادی تعبیر کرد.

به تعبیر دیگر، نگارنده معتقد است سازمانهایی که مبنای خلاقیت و نوآوری و با نیت خالصانه افرادی توانمند شکل گرفته‌اند به مرور زمان و با بزرگ شدن خود دچار مسایلی می‌شوند که به تدریج برای حل این مسایل اقدام به ایجاد ساختارها، مقررات و... می‌کنند که ممکن است آنها را تا حدودی از فطرت خود دور سازد. این سازمانها در روزهای اول خود دارای ویژگیهای بارز نهادی هستند - البته ذکر این نکته ضروری است که سپاه خمیرمایه و اساس نهادی بودن را در خود حفظ کرده است و برخی تغییرات به وجود آمده در آن قابل اصلاح است و همین امروز سپاه در مقایسه با سازمانهای دیگر بیشترین انطباق را با اصول و آرمانهای انقلاب اسلامی را داشته و بایستی در خود حفظ و آنرا گسترش دهد.

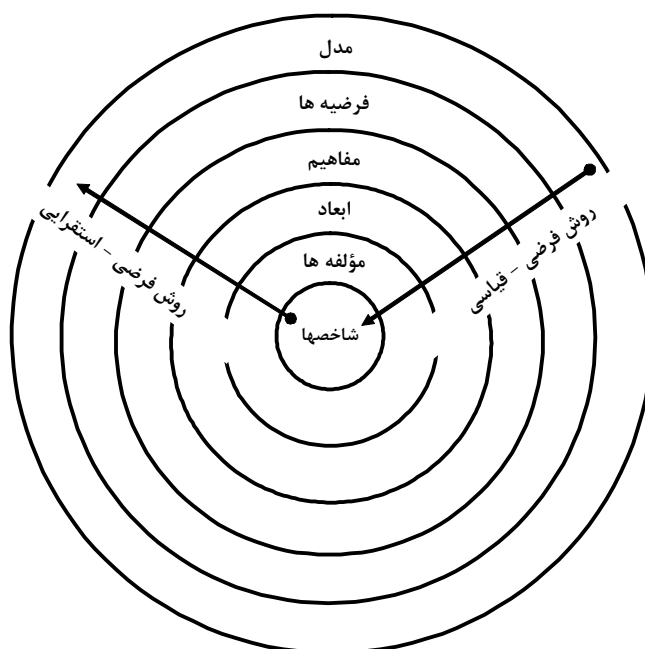
از این فراز نتیجه می‌گیریم هنر بزرگ مدیریت نهادی در سپاه بایستی این باشد که در ساختارسازیها، مقررات گذاریها، قبض و بسط ها متناسب با الزامات محیطی بین المللی، محیط بین الملل اسلامی، منطقه ای، ملی و درون نهادی باشد و همگی را در راستا و انطباق با اصول و آرمانهای انقلاب اسلامی و ویژگی های خاص خویش، تدبیر کند.

شکل ۱: مدل استخراج ویژگیهای نهادی سپاه پاسداران انقلاب اسلامی

چگونگی ابزارسازی برای بخش ویژگیهای نهادی

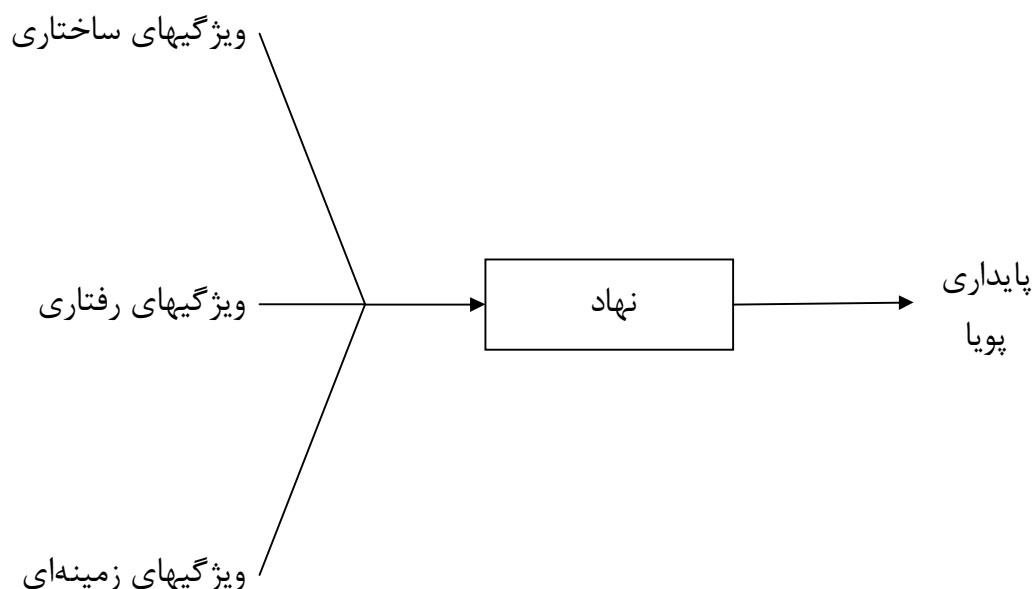
برای ابزارسازی مناسب که بتواند به خوبی از عهده سنجش ویژگیهای نهادی برآید نیاز است که نگاهی قیاسی - استقرایی حاکم شود. در این نگاه باید ضمن حرکت از کل به جزء، حرکت از جزء به کل را نیز در نظر گرفت در حرکت اول با در نظر گرفتن مدل اساسی که همان ویژگیهای نهادی است می توان به فرضیه ها، مفاهیم، ابعاد، مؤلفه ها و شاخص های لازم برای سنجش مدل حرکت کرد و در نگاه دوم با سنجش شاخص ها می توان تصویری جامع از مؤلفه ها، ابعاد و مفاهیم داشت و سپس در خصوص فرضیه ها حکم صادر کرد تا در نهایت به یک قضاوت عینی در خصوص وضعیت ویژگیهای نهادی در سپاه دست یافت.

شکل ۲: مدل ابزارسازی برای سنجش مستمر ویژگیهای نهادی سپاه
(اقتباس از نظریه کیوی و کامپنهود)

مدل کلان ویژگیهای نهادی و نتایج حاصل از نهادی شدن

با درنظر گرفتن نظریه سه شاخگی می توان ویژگیهای نهادی را در سه مجموعه کلی ویژگی نهادی ساختاری، رفتاری و زمینه ای مورد مطالعه قرار دارد. آنچه مهم است نتایج حاصل از نهادگرایی است که در یک نگاه جامع رسیدن به پایدار پویا است.

پایداری پویا بیان‌کننده ویژگی حرکتی تعالی جویانه سیستم‌ها در عین حفظ ماهیت اصلی آنها است. پایداری پویا محصول قدرت انطباق‌پذیری^۱ این سیستم‌ها (نهاده‌ها) با محیط پیرامون خود است. در مفهوم مدیریت راهبردی انطباق‌پذیری به معنای تسلیم شدن در برابر محیط نیست بلکه به معنای حداکثرسازی بهره‌برداری از فرصت‌های محیطی در پیوند با قوت‌های درونی برای رسیدن به اهداف است. به عبارت دیگر نهاده‌ها - با عنایت به حداکثری بودن ویژگی انطباق‌پذیری آنها با محیط - قادرند در حرکت رو به جلوی خود ویژگی‌های ساختاری حقیقی خود را حفظ کرده - ساختار حقیقی واژه‌ای است که مقام معظم رهبری برای تبیین اصول و ارزش‌های بنیادین حاکم بر ساختار حقوقی جمهوری اسلامی در دیدار با دانش‌جویان دانشگاه علم و صنعت از آن استفاده کردند - و بر آن اساس با حفظ ماهیت خود به سوی رشد و کمال گام برمی‌دارند. - لازم به ذکر است رسیدن به پایداری پویا مستلزم وجود عدالت در ابعاد مختلف سازمان است که از آنها به عدالت رویه‌ای، عدالت مراوده‌ای و عدالت توزیعی تعبیر می‌شود و این برآمده از استعاره سازمان به مثابه موجود زنده است چرا که مشاهده می‌شود

۱- دو واژه **Adaptation** و **Adoption** مطرح هستند که در اینجا بیشتر منظور **Adoption** یا تطابق است که مراد اختیار نمودن آگاهانه از محیط است.

موجودات زنده حداکثر ویژگی پایداری پویا را دارند و هر موجودی در این زمینه کمبود داشته باشد نابود خواهد شد. البته سازوکارهای انطباق با محیط به صورت ژنتیک در آنها نهاده شده است - سیستم‌های اجتماعی سازوکارهای انطباق را باید خلق کنند.

بنابراین می‌توان گفت حداکثرسازی ویژگی نهادی یک مجموعه منجر به پیدایش قابلیت پایداری پویا در آن خواهد شد - مقام معظم رهبری در بیانات اخیر خود در جمع اعضای مجلس خبرگان به تبیین نقش ولایت مطلقه فقیه در خصوص پایداری پویا نظام پرداختند - نکته دومی که قابل طرح است آن می‌باشد که سازمانها در حرکت ساختارسازی خود - ساختار به مجموعه اقداماتی گفته می‌شود که سازمان انجام می‌دهد تا به رفتار افراد خود شکل دهد - باید ویژگیهای ایدئولوژیک و فرهنگی خواستگاه خود را مورد اهتمام ویژه قرار دهند.

نکته سوم در خصوص نتایج حاصل از ویژگیهای نهادی امکان ادامه حیات در محیطهای متلاطم است. در یک دسته‌بندی کلی تغییرات محیطی را در دو دسته کلی تغییرات پیوسته و تغییرات گسسته می‌توان دسته‌بندی کرد. در تغییرات پیوسته آینده در امتداد گذشته شکل می‌گیرد بنابراین می‌توان با مطالعه گذشته، تا حدود زیادی آینده را پیش‌بینی کرد حال آنکه در تغییرات گسسته آینده در امتداد گذشته شکل نمی‌گیرد - موج‌بیداری جهان اسلام و خود انقلاب اسلامی ایران از جمله تغییرات گسسته‌ای هستند که آینده را دستخوش تحولات جدی خواهند کرد - پیش‌بینی در تغییرات گسسته بسیار دشوار است.

سرمایه اجتماعی از مهمترین مؤلفه‌های نهادها است، تغییرات در سرمایه اجتماعی ارتباط مستقیم با عملکرد نهاد دارد. در صورتی که عملکرد نهاد بتواند حس تعلق به مردم و پیوستگی با مردم را تعمیق کند سرمایه اجتماعی (به ویژه بعد سرمایه رابطه‌ای) افزایش می‌یابد و اگر عملکرد یک نهاد نشان دهنده منفعت طلبی آن و عدم توجه به منافع اجتماعی شود موجب کاهش سرمایه اجتماعی خواهد شد. این هم در سپاه پاسداران و نوع ورود آن به فعالیتهای جانبی (مانند فعالیتهای اقتصادی) بسیار اساسی است، نقش آفرینی سپاه در تولید و ایجاد زیرساختهای مختلف بدون احساس رقابت با بخش خصوصی و نادیده گرفتن آنها در ارتقای سطح سرمایه اجتماعی سپاه مؤثر است.

بنابراین لازم است سیستم‌های اجتماعی در ویژگی قابلیت‌پذیری خود ابتکار عمل داشته باشند یعنی بتوانند بیش از دیگران آینده را تا حدودی رصد کنند و نیازهای لازم را برای انطباق حداکثری با محیط در خود فراهم سازند. این امر مستلزم داشتن خلاقیت و نوآوری است. به عبارت دیگر چابکی سازمان در دوران تغییرات گسسته نیازمند فراهم کردن خلاقیت و نوآوری است. و طبیعی است نهادها با توجه به ویژگیهای اساسی خود توان بیشتری در ایجاد و استفاده از خلاقیت و نوآوری دارند.

تقویت جامع سپاه در گرو نگاهی دوبعدی است

در الگوی ذهنی مقام معظم رهبری و فرماندهی کل قوا مدظله‌العالی سپاه پاسداران زاییده انقلاب است و هسته آن در سرزمین انقلاب شکل گرفته و انقلابی به وجود آمده است [۱۰] این به آن معنا است که سپاه پاسداران در ساختار حقیقی خود برخوردار از ویژگیهای ساختاری انقلاب اسلامی است و نهادی بودن در سپاه به این معنا است که بتواند حداکثر انطباق را با اصول و آرمانهای انقلاب اسلامی بیابد به هر میزان که سپاه بتواند این اصول و آرمانها را در درون خود نهادینه سازد به ویژگی پایداری پویا نزدیکتر شده است. در نگاه فرماندهی کل قوا نگاه جامع برای تقویت سپاه مستلزم نگاه همزمان به دو بعد اساسی است.

اول توجه به ویژگیهای نهادی سپاه که به طور عمده در ابعاد معنوی، روحیه و تفکر، اخلاص، اعتقاد و مواردی از این دست بیان می‌شود.

در این بعد لازم است با توجه به مدل سه‌شاخگی مطرح شده این ویژگیها دسته‌بندی شود. برای نمونه چند مورد از ویژگیهای نهادی مورد انتظار مقام معظم رهبری که از فرمایشات ایشان استخراج شده است ارایه می‌گردد، طبیعی است با مطالعه کامل فرمایشات ایشان این مجموعه کاملتر خواهد شد.

در بعد ساختاری:

۱- توجه به سازماندهی قوی [۱۰] با محور قرار دادن توسعه کیفی

۲- توجه به نظم و انضباط [۱۰]

۳- هنجارسازی براساس اصول و ارزش‌های دینی [۱۰]

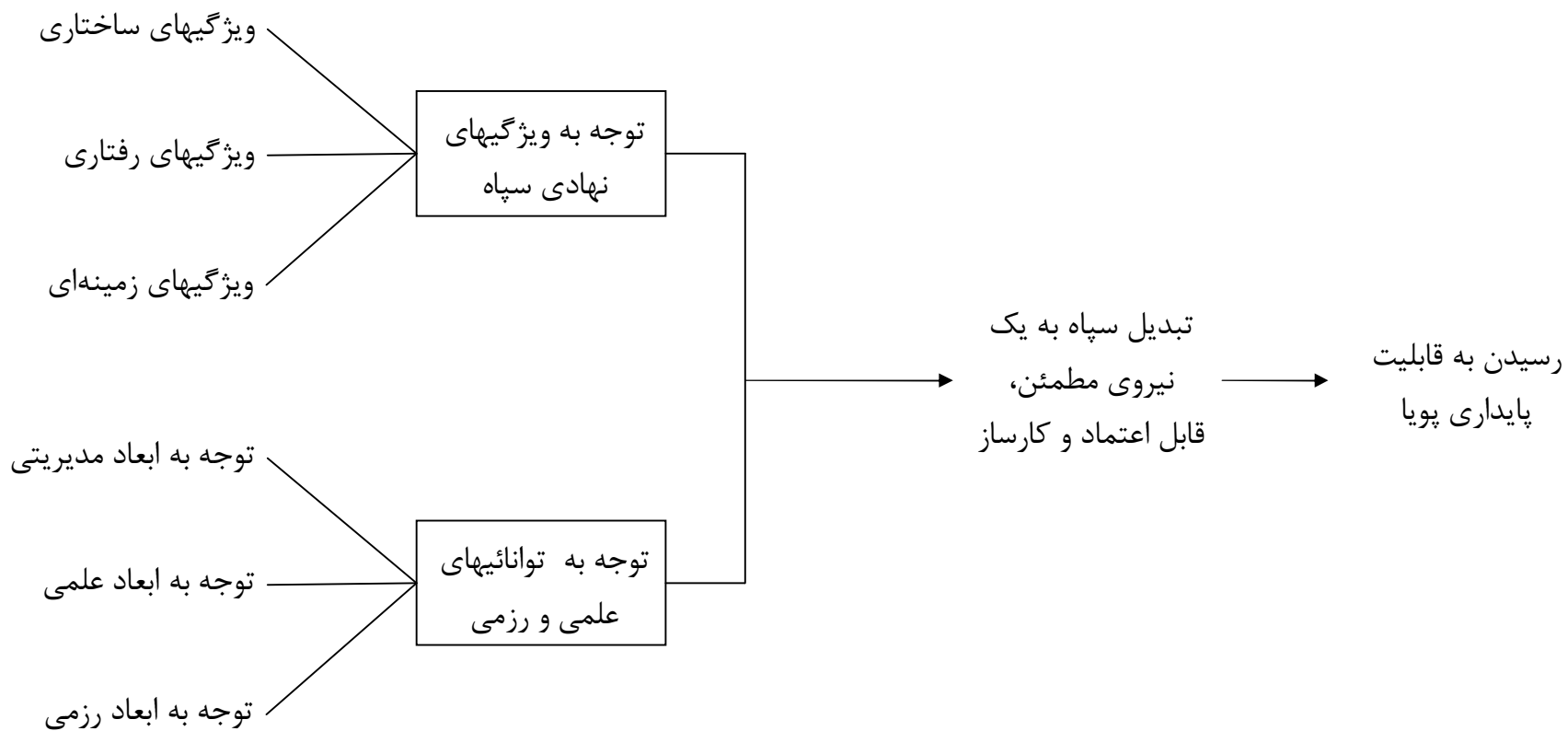
- ۴- استحکام مدیریت
- ۵- عارف و عامل به وظیفه اسلامی
- ۶- عدم اتکا به رشد و آگاهی فرماندهان [کافی نیست فقط فرماندهان معرفت دینی داشته باشند] [۲]

بعد رفتاری:

- ۱- دین، تقوا و ایمان [۱۰]
- ۲- ارتباط مستمر با نقطه و مرکز رهبری و ولایت [۱۰]
- ۳- تقویت باورهای سیاسی
- ۴- شور و نشاط و امید
- ۵- اخلاص
- ۶- حاکمیت اخلاق اسلامی
- ۷- روحیه فداکاری و از خودگذشتگی
- ۸- تکلیف گرایی
- ۹- خودکنترلی

بعد زمینه‌ای

- پرهیز از ورود به دسته‌بندیهای سیاسی
- ارتباط وسیع و گسترده با محیط
- توجه جدی به محیط ارزشی
- توجه به محیط از بعد همراستاسازی منافع نهادی با منافع آحاد جامعه و مصلحت ملی
- دشمن‌شناسی
- دوست‌شناسی
- جریان‌شناسی

مدل تقویت جامع سپاه پاسداران انقلاب اسلامی

جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

- ۱- سپاه پاسداران انقلاب اسلامی زاینده نظام اسلامی است و انقلابی به وجود آمده است این به آن معنا است که سپاه باید واجد همان اصول و آرمانهای انقلاب اسلامی و تجلی‌بخش آنها باشد.
- ۲- نهادی شدن در سپاه به معنای درونی‌سازی اصول و آرمانهای انقلاب اسلامی است و تبدیل این آرمانها به هویت و شخصیت سپاه و حفظ و نیز گسترش مداوم این اصول در سپاه در سپاه است.
- ۳- مآخذ اساسی رسیدن به ویژگیهای نهادی سپاه بیانات مقام معظم رهبری و حضرت امام(ره)، مطالعه تاریخچه و سابقه سپاه و مطالعه مبانی نظری است.
- ۴- یافته‌های حاصل که همان ویژگیهای نهادی سپاه است در مدل سه‌شاخگی و در سه دسته اصلی ساختاری، رفتاری و زمینه‌ای قابل دسته‌بندی هستند.
- ۵- با یک نگاه استقرایی - قیاسی می‌توان ابزار لازم برای سنجش مستمر ویژگیهای نهادی سپاه را طراحی کرد.
- ۶- با یک نگاه دوبعدی به ابعاد نهادی و تواناییهای علمی و رزمی می‌توان مدل تقویت جامع سپاه را طراحی نمود.
- ۷- هدف نهایی حفظ و تقویت سپاه به عنوان یک نیروی مطمئن، کارآمد و مورد اعتماد است.
- ۸- محصول نهایی نهادی شدن رسیدن به قابلیت پایداری پویا است که سیستم ضمن حفظ هویت و ماهیت خود حرکتی روبه‌رشد و کمال‌جویانه خواهد داشت و این به معنای حداکثرسازی توان استفاده از فرصتهای محیطی برای تحقق اهداف سیستم است.

منابع و مأخذ

- ۱- مقام معظم رهبری، سخنرانی در مراسم بیعت فرماندهان و اعضای سپاه ۱۳۶۸/۳/۱۷.
- ۲- مقام معظم رهبری، سخنرانی در دیدار با مسئولان دفاتر نمایندگی ولی فقیه در سپاه پاسداران ۱۳۶۸/۱۱/۷.
- ۳- فرنچ دارک و ساورد هیئر، فرهنگ مدیریت، ترجمه محمد صائبی، انتشارات مرکز آموزش مدیریت دولتی، ۱۳۷۰، ص ۲۱۹.
- ۴- W. Richard Scott, Institutions and Organizations, sage publication, ۱۹۹۵.
- ۵- ایروانی، محمدجواد، نهادگرایی و جهادسازی، چاپخانه جهادسازی، ۱۳۷۷.
- ۶- Charls, Perow, The complex organizations, a critical Essay, New York, Random House, ۱۹۸۶.
- ۷- آرون، ریمون، مراحل اساسی اندیشه در جامعه‌شناسی، ترجمه باقر پرهام، انتشارات آموزش انقلاب اسلامی، ۱۳۶۴.
- ۸- اسکات، ریچارد، سازمانها، سیستم‌های عقلایی، طبیعی و باز ترجمه حسن میرزایی اهرنجانی و فلورا سلطانی، انتشارات دانشکده مدیریت دانشگاه تهران، ۱۳۷۴.
- ۹- ایروانی، محمدجواد، درآمدی بر نظریه نهادی، نشر سیاست، ۱۳۸۰.
- ۱۰- مقام معظم رهبری، سخنرانی در ششمین دوره فرماندهی ستاد دانشگاه امام حسین(ع) ۱۳۶۸/۸/۲۹.

چاپ شده در کتاب: مجموعه مقالات همایش نهادگرایی، سپاه پاسداران و انقلاب اسلامی؛ مبانی، رویکردها، چالش‌ها و راهبردها

ناشر: مرکز راهبردی سپاه پاسداران انقلاب اسلامی

سال انتشار: ۱۳۹۱